

Tussen Rijn en Lek 1977 2-3 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9725>

TUSSEN RIJN EN LEK
TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET
GEBIED TUSSEN KROMME RIJN EN LEK

11e jaargang

nr. 2/3

juni/juli 1977

Redactie-commissie:

A. Graafhuis (eindredakteur), L.M.J. de Keijzer, Houten,
mevr. drs. G. de Nîe, Schalkwijk, G.M. Staal, Odijk.

Redactie-adres:

A. Graafhuis, p/a Gemeentelijke Archiefdienst, Alex. Numankade
199, Utrecht, tel. 030 - 71 18 14.

Sekretaris der vereniging:

L.C.J.M. Rouppe van der Voort, Jacob van Ruisdaelstraat 28,
Wijk bij Duurstede, tel. (van 9-17 uur 03435-2444, toestel 14)

Inhoud van dit blad:

1. Het praalgraf de Leeuw in Schalkwijk door A. Pastoors.
2. Grepen uit de geschiedenis van terrein en omgeving van
het "lyceum Schoonoord" alias "de Preeckstoel".
door D.R. Klootwijk.
3. De betekenis van de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwezoom
bij de verdediging van de Rijngrens in de Romeinse tijd.
door drs. H.J.M. Thiadens.

Lidmaatschap: f 20,- per jaar. Studenten en scholieren f 10,-
per jaar.

Postrekening van de penningmeester nr. 21 45 85 t.n.v. de
Rabobank te Houten t.g.v. de rekening van de Historische
Kring "Tussen Rijn en Lek", nr. 32.98.07.498

Het praalgraf de Leeuw in Schalkwijk.

In de N.H. kerk te Schalkwijk bevindt zich het grafmonument voor Balthasar de Leeuw, heer van Schalkwijk, overleden in 1654. Het staat opgesteld tegen wat oorspronkelijk de achtermuur der kerk was. In de middeleeuwen moet hier de hoofdingang tot de kerk, via de toren, geweest zijn.

Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins geeft in zijn "Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Utrecht", verschenen in 1919, op blz. 153 van dit monument de volgende beschrijving:

"Voor in de kerk is een fraai monument; bovenaan in wit marmer een wapen: gevierendeeld: I. en IV. een leeuw; II. en III. drie rozen, 2 en 1. Hartschild gedwarsbalkt. Schildhouders: twee leeuwen.

"Aan weerszijden vier wit marmeren kwartieren, die echter verkeerd zijn aangebracht; onder de wapens op een wit marmeren lint de naam (van 4 en 6 en 8 ontbreekt het lint).

"1. Een pot, op het lint ... ot.	5. Henloopen.
"2. Fockens (een hert in een weide).	6. Het vorenbeschreven hoofd-wapen.
"3. Hertsinck.	7. Popta.
"4. Drie palen en een leeuw in den rechterhoek.	8. Doorsneden: boven een leeuw, beneden vier huizen op een rij met open deur.

In het midden:

"Aeternae memoriae /viri nobilissimi/ Balthasaris de Leeuw,
 "/ Domini in Schalckwijck, /hujusque ecclesiae patroni,
 "/ Trajecti ad Rhenum /antiqua patriciorum stirpe /prognati
 "/ Obiit XXX junii MDCCLIV, /aetatis XL. /Heic sibi elegit
 "sepulchrum /et monumentum hoc condi jussit/."

De beschrijving van deze wapenschildjes kan aangevuld en verbeterd worden als volgt:

1. Pot: in zilver een zwarte kookpot met drie pootjes.
2. Fockens: dit is een foutieve lezing voor Exkins, het lint onder het wapentje vermeldt dit duidelijk, zo als me bij controle bleek; mogelijk bezocht de heer Prins de Schalkwijkse kerk op een donkere winterdag, in alle geval was er in de tijd, dat hij de gegevens voor zijn boek verzamelde - de jaren van de eerste wereldoorlog - nog geen electriciteit aanwezig en petroleum voor de verlichting een schaars artikel.
3. Hartsinck: in zilver drie golvende blauwe dwarsbalken en een rood schildhoofd, beladen met een liggende gouden wassende maan (cf. Nederland's Patriciaat, 1911, blz. 195).
4. Ranst: in zilver drie rode palen en in een linker vrijkwartier in zwart een gouden leeuw (Armorial général).
5. Hinlopen: gevierendeeld: I. in rood een gouden ster; II. in blauw een zilveren gezichtswassenaar; III. in blauw een gouden keper vergezeld van drie zilveren klaverblaadjes; IV. in goud drie zwarte palen (Armorial général).
6. De Leeuw: gevierendeeld: I. en IV. in zilver een zwarte leeuw; II. en III. in zilver drie zwarte rozen (2 en 1) met groene bladeren en gouden harten. Het bovenvermelde hartschild is het wapen der ridderhofstad Schalkwijk: in rood drie zilveren dwarsbalken.
7. Popta: gevierendeeld: I. in groen een zilveren lelie en twee zespuntige gouden sterren; II. in blauw een zespuntige gouden ster; III. in goud een rode leeuw; IV. schuingeschaakt van rood en wit. (Van der Dussen/Smitsaert: Genealogische Kwartierstaten, 2-de serie, nr.87).
8. Van Vierhuijsen: dit wapen vermeldt Prins op blz. 170, nr. 45, het graf van Dirck van Leeuwen en Elisabeth van Vierhuijsen in de Buurkerk te Utrecht.

Dat de acht wapenschildjes op verkeerde plaatsen terecht zijn gekomen, is al heel eenvoudig te constateren uit het feit, dat het hoofdwapen de Leeuw, dat als nummer één moet staan, de zesde plaats bezet.

Maar dat is niet de enige fout in de opstelling. Om tot een juiste nummering te komen moet de kwartierstaat van Balthasar geraadpleegd worden. En deze is:

- I. 1. Balthasar de Leeuw, 1714-1754.
- II. Ouders:
 2. Dirck de Leeuw, 1686-1737,
gehuwd te Utrecht, 23-7-1711, met:
 3. Sara Hinlopen, + 1756.
- III. Grootouders:
 4. Balthasar de Leeuw,
gehuwd met:
 5. Hillegonda Exkins, + 1735.
 6. Jacob Hinlopen, 1668-1698,
gehuwd te Ouderkerk, 30-11-1688, met:
 7. Hester Ranst, 1673-1750.
- IV. Overgrootouders:
 8. Dirck de Leeuw, + 1678,
gehuwd te Utrecht, 18-5-1630, met:
 9. Elisabeth van Vierhuijsen, + 1679,
(dochter van Jan, + 1638, en Catharina Pot, + 1638).
 10. N. Exkins,
gehuwd met:
 11. N. Pot ?
 12. Jacob Jacobsz. Hinlopen, 1644-1705,
gehuwd te Amsterdam, 26-6-1667, met:
 13. Debora Michielsdr. Popta, 1644-1700.
 14. Constantijn Hieronimusz. Ranst, 1635-1714,
gehuwd te Batavia, 1656, met:
 15. Hester Carelsdr. Hartsinck, 1636-1683.

Uitgaande van de nrs. 8-15 van deze kwartierstaat zou een gebruikelijke opstelling van de wapentjes zijn:

1. het hoofdwapen <u>de Leeuw.</u>	5. <u>Hinlopen.</u>
2. <u>Exkins.</u>	6. <u>Ranst.</u>
3. <u>Van Vierhuijsen.</u>	7. <u>Popta.</u>
4. <u>Pot.</u>	8. <u>Hartsinck.</u>

Bij vergelijking met het monument blijken dan alleen de wapens Exkins en Hinlopen nog op de juiste plaats te zitten !

De voorouders van Hillegonda Exkins zijn me niet bekend (de naam doet me afkomst uit een Engelse of Schotse soldatenfamilie vermoeden).

Deze onbekendheid kan ook het geval geweest zijn bij de familie de Leeuw, toen het monument werd opgericht. Daarom kan, zo als meer gebeurde, in plaats van het wapen van Hillegonda's moeder, dat van een overgrootmoeder de Leeuw, namelijk van Catharina Pot, in de kwartierstaat zijn opgenomen. Aangezien Wittert van Hoogland in zijn "Bijdragen tot de Geschiedenis der Utrechtse Ridderhofsteden en Heerlijkheden", in voce Schalkwijk, onjuist en onduidelijk is bij de vermelding der heren van Schalkwijk, volgt tot slot een overzicht van deze tak van het geslacht de Leeuw.

- I. Baltus Cornelisz. de Leeuw,

gehuwd met:

Jannichgen Jaspersdr. van Meerwijck, overleden te Utrecht (aangifte), 12-10-1624. Hieruit o.a.:

- II. Egbert Baltusz. de Leeuw, overleden te Utrecht (aangifte), 20-10-1645, gehuwd met:

Elisabeth Schade, overleden te Utrecht (aangifte), 30-8-1630; (overluid Domkerk, 25-8-1630).

hieruit o.a.:

1. Mr. Dirck de Leeuw, zie: III.

2. Balthasar (baltus) de Leeuw, overleden te Utrecht (overluid Dom) 15-11-1642, (aangifte) 21-11-1642, gehuwd te Utrecht, 12-2-1626, met:

Cornelia de Glarges.

Hieruit stamde een tak, waartoe o.a. behoorden:
Theodorus de Leeuw, 1681-1744, heer van Abcoude,
 zijn grafmonument is aanwezig in de N.-H.-kerk aldaar;
Mr. Egbert Anthonij de Leeuw, 1721-1764, gehuwd te
Utrecht, 19-9-1745, met: María Catharina Wittewaall,
 dochter van Hendrik Assuerus, heer van Wickenburgh,
 en Margaretha van Suchtelen, vrouwe van Stoetwegen;
 in de Jacobikerk in Utrecht hangt het wapenbord van
 hun kleinzoon, Daniel Theodorus de Leeuw, 1772-1783.

- III. Mr. Dirck de Leeuw, overleden te Utrecht (aangifte),
 22-10-1678, begraven in de Buurkerk,
 gehuwd te Utrecht, 18-5-1630, met:
Elisabeth van Vierhuijsen, overleden te Utrecht (overluid
 Domkerk), 15-12-1679.

Hieruit: (o.a.)

1. Mr. Gerard de Leeuw, overleden te Utrecht (aangifte),
 13-12-1693, heer van Schalkwijk, 1-5-1683.
2. Mr. Johan de Leeuw, gedoopt te Utrecht (Domkerk),
 4-11-1633, heer van Schalkwijk, 1693.
3. Gosuinus de Leeuw, overleden te Utrecht (aangifte),
 30-5-1704, heer van Schalkwijk, na zijn broer Johan
 tot 1704.
4. Balthasar de Leeuw, zie: IV.

- IV. Balthasar de Leeuw, overleden vóór 7-12-1693,
 gehuwd met:
Hillegonda Exkins, overleden te Utrecht (aangifte),
 25-10-1735.

Hieruit:

1. Dirck de Leeuw, zie: V.
2. Elisabeth de Leeuw, overleden te Utrecht (aangifte),
 9-8-1759, gehuwd te Utrecht, 21-11-1702, met:
Mr. Johan Coxius.

3. Hillegonda Catharina de Leeuw, overleden te Utrecht (aangifte), 9-5-1755,
gehuwd te Utrecht, 9-6-1711, met
Bruno van Cleeff, overleden te Utrecht (aangifte),
7-1-1722.
- V. Dirck de Leeuw, gedoopt te Utrecht (Domkerk), 24-2-1686,
overleden te Utrecht, 27-7-1737, heer van Schalkwijk,
1704-1737, gehuwd te Utrecht, 23-7-1711, met:
Sara Hinlopen,
overleden te Utrecht (aangifte), 16-7-1756.
Hieruit:
1. Mr. Balthasar de Leeuw, gedoopt te Utrecht (Domkerk),
8-8-1714, ongehuwd overleden 30-6-1754, heer van
Schalkwijk, 1738-1754.
 2. Mr. Jacob de Leeuw, gedoopt te Utrecht (Buurkerk),
19-5-1717, overleden te Utrecht (aangifte), 10-1-1774,
heer van Schalkwijk, 1754 (tot 19-10-1754, toen Jan
van der Pant er mee beleend werd),
gehuwd te Utrecht, 9-5-1742, met:
Jacoba Arendina Meuleneers, dochter van Dionysius en
Barbara Cornelia Fabius.

- - - - -

A. Pastoors.

N.B. Gegevens betreffende de Leeuw werden ontleend aan
doop-, trouw- en overlijdensregisters in het gemeentelijk
archief van Utrecht, die voor de kwartieren Hinlopen uit:
Elias: "De vroedschap van Amsterdam".

Grepen uit de geschiedenis van terrein en omgeving
van het "Lyceum Schoonoord", alias "de Preeckstoel".

De naam Schoonoord dateert uit het jaar 1819, toen Mr. Otto van Romondt zijn buitenverblijf van die naam liet bouwen. Het stichtingsjaar vermeldde hij op een steen, die in de noordoostelijke gevel van het gebouw gemetseld werd. Dit buitenhuis bleef bestaan tot 1966, waarna het afgebroken werd ten behoeve van de bouw van het scholencomplex "Schoonoord". Het landhuis zelf bevond zich vroeger op de plaats, waar nu het door de twee vleugels van de school omgeven grasveld ligt, terwijl de bijgebouwen op het terrein van de schoolkantine stonden. Wat ons nu nog van dit buitenverblijf resten zijn de prachtige litho die M. Mourot in 1829 van het buitenhuis maakte, en de fundamenteën van een prieel, gelegen op een verhoging aan de oostzijde van de school.

De "Preeckstoel" is de oude naam van het terrein zelf en ook van de boerderij die vroeger daarop aanwezig was. De naam "Preeckstoel" duikt voor de eerste maal op in een charter van 18 december 1566 waar gesproken wordt over de Zeister "Kerckwech". 1). In genoemd charter wordt deze "Kerckwech" aangeduid als: "den wech door Zeyst loopende als van den Preeckstoel tot Zeyster kerck toe". De plaats van deze "Kerckwech" wordt nu ingenomen door de beide Dorpsstraten. We zullen hieronder aantonen dat er reeds lang voor 1566 op dit terrein een boerenbedrijf gevestigd was.

Voor de merkwaardige naam "de Preeckstoel", heeft men nog geen bevredigende verklaring kunnen vinden. Dr. K.W. Galis constateert hierbij: "Die naam is een raadsel en zal het ook wel blijven". 2).

In de loop van dit artikel wil de schrijver toch een bescheiden poging wagen om tot een aanvaardbare verklaring voor de naam "de Preeckstoel" te komen.

Het bovengenoemde terrein ligt tussen de Blikkenburgerlaan en de Bunsinklaan, langs de Driebergse Weg. Deze laatste is van oorsprong ook een middeleeuwse kerkweg. 3).

Het terrein vormt een overgangsgebied tussen de Utrechtse Heuvelrug en de riviervlakte van de Kromme Rijn.

De Utrechtse Heuvelrug is ontstaan tijdens de derde of Saalien-ijstijd. De Rijn stroomde in die tijd door de Gelderse Vallei. Toen het Scandinavische landijs Nederland vanuit noordoostelijke richting binnenkwam drong een ijslob het noord-zuid gelegen rivierdal van de Gelderse Vallei binnen. De zandige rivierafzettingen daarin werden, voor een groot deel in bevroren toestand, opzij en omhoog gestuwd. Op deze wijze ontstond de hoogliggende stuwwal die nu de Utrechtse Heuvelrug genoemd wordt. Deze Heuvelrug is tegenwoordig nog ongeveer 65 m hoog. Tijdens de vierde en laatste ijstijd bereikte het ijs ons land niet. Wel heerste er toen in deze streken een toendraklimaat, met hevige wind- en sneeuwstormen. Deze namen uit de Heuvelrug en de droge delen van de riviervlakte het fijnzandige materiaal mee, dat nu als "dekzand" langs de Driebergse Weg de bovenlaag van het Schoonoordterrein vormt. 4).

De Bunnikse kant van het terrein bestaat uit stroomruggen, bruinige kleigronden met een vaak zandige ondergrond.

De aanwezigheid van deze stroomruggrond is te danken aan de Rijn, die in de Romeinse tijd langs het Schoonoordterrein stroomde. Deze Romeinse Rijn was onbedijkt en overstroomde dus regelmatig, waarbij de in het water zwevende deeltjes aan weerszijden van de stroomgeul werden afgezet; de zwaardere vlak langs de geul.

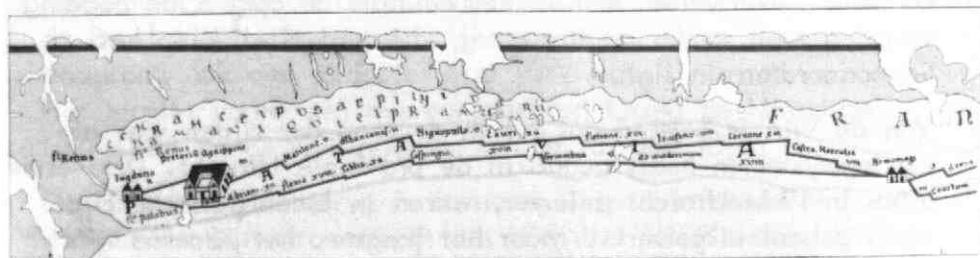
Zo ontstonden er langs de rivier natuurlijke, hoge oeverstroken, de oeverwallen. Het rivierbed en de begeleidende oeverwallen kwamen door de voortgaande afzetting op den duur zo hoog te liggen dat de rivier een gemakkelijker weg door het dichtbij gelegen lager gebied koos. De voormalige stroombedding langs Schoonoord verloor zijn functie en slibde geleidelijk dicht.

De oude oeverwallen met in het centrum de opgevulde bedding vormden toen samen de stroomrug, die gedeeltelijk op het Schoonoordterrein ligt.

Van de Rijn is bekend dat hij in de loop der tijden vier afzettingssystemen heeft gehad in de provincie Utrecht. Drie ervan, allen in West-Utrecht gelegen, waren in praehistorische tijd reeds geheel uitgewerkt. Maar het jongste, het Kromme Rijn-systeem in het Oosten van de provincie Utrecht, functioneerde in de Romeinse tijd nog volledig. 5). Als gevolg van de hierboven vermelde oorzaken heeft dit Kromme Rijnsysteem zich, volgens Hoeksema later in zuidwestelijke richting verplaatst, zodat we de Romeinse Rijn dus noordoostelijk van de tegenwoordige Kromme Rijn moeten zoeken. 6).

De Kromme Rijn van nu - Edelman was die mening reeds toegedaan is dus niet de Romeinse Rijn geweest. 7). We blijven dan ook de opvatting huldigen dat er voor het tracé van de Romeinse Rijn geen andere mogelijkheid was dan het door ons reeds elders geschetste traject. 8). Daarbij stelden we dat die Romeinse Rijn gestroomd heeft door de broeken van Amerongen, Cothen en Doorn (het Langbroek), langs Driebergen en Schoonoord, tussen het Slot van Zeist en de Dorpsstraat door, om dan, zijn loop zoekend ten Z. van de Brink en de Brugakker en verder gaand door het terrein tussen de Koningslaan en de huidige Kromme Rijn de Romeinse vesting Vechten vanuit het NO. te bereiken. (zie Bodemkaartje)

Aandacht verdient in dit verband de bekende Tabula Peutingeriana, de Peutingerkaart. (zie foto) Het is de oudste nog bestaande kaart, waarop ons land voorkomt. De kaart is in de 13e eeuw door een monnik getekend naar een Romeinse reiskaart, in oorsprong berustend op een grote wereldkaart uit de tijd van Keizer Augustus. Het origineel bevindt zich in de Oostenrijkse Nationale Bibliotheek in Wenen.

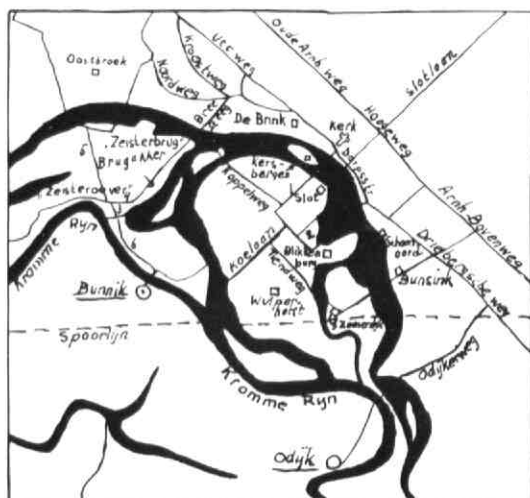

Tabula Peutingeriana.

De oudste nog bestaande kaart, waarop ons land voorkomt. Het is een gedeelte van een kaart, in de 13e eeuw door een monnik getekend naar een Romeinse reiskaart, waarschijnlijk uit de 4e eeuw dagtekenend. Deze laatste kaart was een aangevulde copy van andere kaarten, die op hun beurt gebaseerd waren naar een grote wereldkaart van Agrippa, vervaardigd tijdens Augustus.

De twee gebroken lijnen zijn Romeinse wegen tussen Rijn en Waal, voorzien van plaatsnamen en afstandsopgaven.

De vlekken zijn slijtagegaten.

Bodemkundig kaartje van Zeist met diverse voormalige Rijnarmen. Men ziet hierop o.a. de Brugakker, de Zeisterbrug en de Breesteeg.

1. Waterige weg
2. Blikkenburgerlaan
3. Kouwenhovense wetering
4. Vinkenbuurt
5. Tolakkerlaan
6. "Kitbrugervech"

N.B. De "oude" Blikkenburg lag dicht bij het Slot.

Op het hierbij afgedrukte fragment is het gebied van de Bataven tussen Nijmegen en de Noordzee aangegeven, gelegen tussen de Rijn en de Waal. (Patabus). We zien op de kaart twee Romeinse wegen lopen, met plaatsnamen en afstandsopgaven erbij. Voor ons betoog is interessant de noordelijke weg, en dan vooral het gedeelte tussen Fletione en Caruone; vestigingen waarin we vrijwel zeker Vechten en Kesteren moeten zien. Daartussen ligt Levefano, dat wel met Wijk bij Duurstede geïdentificeerd wordt. Tot nu toe is daar echter geen spoor van een Romeinse vesting teruggevonden. Wellicht zal het onderzoek dat de R.O.B. april 1977 in het vermoedelijk Romeinse gedeelte van de Nederzetting te Dorestad start hieromtrent uitsluitsel geven. Voorlopig delen we de mening van Kroon en zoeken we Levefano iets verder op, in de omgeving van Maurik.

Von Petrikovits heeft ons duidelijk gemaakt dat deze noordelijke weg een militaire weg was en nauwkeurig de bochten van de rivier volgde. Patrouillerende Romeinse troepen moesten vanaf de weg het vijandelijk gebied aan de overzijde van de rivier kunnen observeren. 9) De afstand over de weg van Fletione tot Caruone moet dan ongeveer dezelfde zijn als de lengte van het toenmalige riviertraject tussen de beide plaatsen.

Bij de afstands aanduiding op de Peutingerkaart twist men nog steeds over de vraag of de getallen achter de plaatsnamen betrekking hebben op Gallische mijlen (leugae) van 2,2 km of op Romeinse mijlen (milia passuum) van 1,5 km. Bij een door de Romeinen voor militaire doeleinden aangelegde weg lijkt het gebruik van de Romeinse mijl het meest logisch.

De afstands aanduiding op de kaart tussen Levefano en Caruone is 8; gerekend naar Romeinse mijlen dus 12 km. Dat is ook nu nog precies de afstand tussen Maurik en Kesteren. Tussen Fletione en Levefano is de afstands aanduiding 16, ofwel 24 km.

Volgen we het door ons hierboven geschetste Romeinse Rijntraject dan blijkt dit ook 24 km. te zijn.

We schijnen op de noordelijke weg dus inderdaad met Romeinse

mijlen te moeten rekenen. Bekijken we andere gedeelten van deze weg dan komen we tot dezelfde conclusie. Stroomopwaarts van het gedeelte Fletione-Caruone lag Novomagi, het tegenwoordige Nijmegen.

Volgens de Peutingerkaart was de afstand Caruone - Novomagi 21 (Romeinse mijlen), of ruim 32 km. Prof. Edelman heeft inder tijd aangetoond dat de Rijn in de Romeinse tijd langs Driel en Elst liep. Volgen we dit traject dan is de afstand Caruone - Novomagi inderdaad 32 km. 10). Stroomafwaarts van Fletione lag het castellum Albaniana, waarin we vrijwel zeker Alphen aan de Rijn moeten zien. 11).

Volgens de Tabula was de afstand tussen beide vestingen 29 mijlen, of 44 km. Ook dat klopt.

Zouden we op genoemde trajecten met Gallische mijlen rekenen dan kwamen we er beslist niet uit.

De Romeinse Rijn was een rivier van aanzienlijke afmeting. Vlak bij de kazerne aan de Blikkenburgerlaan had hij zijn bedding uitgeschuurd tot een diepte van 8.60 m. Vooral tussen de Bunsinklaan en het Slot geeft het hierbij afgedrukte bodemkaartje ons de indruk van een brede rivier. Al moeten we ons dit gedeelte niet voorstellen als een aaneengesloten wateroppervlak; er lagen hier waarschijnlijk een aantal brede kreken met daartussen hoger gelegen oeverruggen. 12). Deze laatsten zijn in de loop der tijden afgegraven om er de lager gelegen terreinen mee op te hogen, zodat nu het weiland van de Bunsink en het daarnaast gelegen kazerneterrein een volkomen vlakke indruk maken. Ook werd op veel plaatsen aan de westzijde van Zeist zand opgevaaren. Dit zand haalde men uit de rand van de Heuvelrug. De bovenlaag, soms meer dan 1 meter dik, werd eerst afgestoken en terzijde gelegd, waarna men het benodigde zand uitgroef en de bovenlaag weer op zijn plaats bracht. Het terrein van het Lyceum Schoonoord is niet uitgegraven, wel het gebied tussen de Bunsink en de Drieburgse Weg.

In Griffestein treffen we, vooral aan de noordzijde van de Grift, talrijke vletsloten aan. Deze zijn breder dan gewone sloten en dienden vroeger voor het afvletten van zand. Dat heeft in dit gebied op grote schaal plaatsgevonden; alleen het terrein van de Brink is hier niet aangetast.

Dat er in historische tijd schepen over de Rijn langs het Schoon-oordterrein voeren lijkt wat vreemd, maar is meer dan waar-schijnlijk.

In de 18e eeuw kwam bij graafwerkzaamheden op het landgoed "De Hardenbroek" een oud scheepsanker te voorschijn. Dit wijst erop dat schepen van aanzienlijke afmeting gebruik maakten van het hierboven geschetste Rijntraject uit de Romeinse tijd. De Dorpsstraat werd in 1368 "Strata de Zeyst" genoemd. De benaming "Strata" wijst erop dat de Dorpsstraat toentertijd of daarvoor al geplaveid was. Een voor die tijd zo uitzonderlijke zaak dat Prof. de Monte verLoren het zeer aannemelijk achtte dat die "Strata de Zeyst" zijn oorsprong vond in een geplaveide aanlegplaats langs de rivier, een los- en laadplaats.13). Volgen we de rivier wat verder stroomafwaarts dan komen we aan de Brink. Hier bezat de Bisschop van Utrecht een kleine hofstede van negen morgen, de Bisschopshoeve. Deze curtis diende tot + 1300 als administratief centrum voor een groot gebied. De bewoners van 't Goy en Bunnik, van Maarssen en Breukelen, van Maarn, Leusden en Rhenen en talrijke andere dorpen moesten hier hun verplichtingen in geld en natura, die ze tegenover de Bisschop hadden nakomen. Ze betaalden er hun tijs of pacht, hun strooigelgeld als vergoeding voor het verlos stalstrooisel uit 's Bisschops wildernis te mogen steken, hun varkens en zandhamelen als vergoeding voor het weiderecht in die wildernis. Dit administratief centrum zal de Bisschop met opzet vlak bij de Rijn gevestigd hebben ten bate van het transport van de vele goederen die in vroeger tijd in natura op de hof werden ingeleverd en waar de Bisschop met zijn huishouding in Utrecht zo'n behoefte aan had. 14).

Mogen we, de rivier verder volgend, met een blik op het bodemkaartje ook de aandacht vragen voor de naam "Kibbruggerwech", de oude naam voor de tegenwoordige Grote Laan te Bunnik. Deze oude naam die we in 1480 tegenkwamen duidt op een beweegbare brug op de plaats waar de Rijnarm de weg sneed. 15). De brug zal daar gediend hebben ten behoeve van het verkeer met vaartuigen naar en uit de richting Zeist. Elders 16) toonden we reeds aan dat in de Middeleeuwen het gehele gebied van Rijnauwen tot aan de Kerkhoogte van Zeist werd aangeduid met de naam Zeisteroever. Ook deze naam wijst erop dat in historische tijd een omvangrijke, bevaarbare rivier langs Zeist stroomde.

Letten we op de grote betekenis van de havensteden Vechten en Dorestad dan menen we zelfs dat de bewoners van het oostelijk deel van de provincie tot in de 10e eeuw een zeer druk handelsverkeer op de oude Rijn gezien hebben.

Vechten was in de Romeinse tijd niet alleen een belangrijke vesting, maar ook een grote zeehaven met scheepswerven en een aanlegsteiger van 400 m lang. Veel aardewerk, graan, olie, wijn en zout werd hier verscheept in een intensief handelsverkeer met Friesland en met de grote handelssteden Keulen en Trier in het zuiden. Daarnaast vond de Romeinse Rijnvloot hier een basis. Vechten moet tot ongeveer 300 n.C. een zeer levendige plaats geweest zijn, waar de uitvarende zeeschippers hun wijstenen achterlieten in de hoop op een behouden vaart.

De bloei van Dorestad begon in de 7e eeuw. Het was in de Karolingische tijd de grootste handelsstad van het Noorden met een druk handelsverkeer op de Oostzee en op de industriestreken langs de Rijn en de Maas in het zuiden. De nu plaats vindende massale opgravingen in Dorestad zullen aantonen dat de Karolingische nederzetting veel groter en belangrijker was dan men vermoedde. Sporen van Romeinse bewoning zijn er echter nog vrijwel niet gevonden.

Behalve de vreedzame handelaar zagen onze voorouders ook ongenode gasten de oude Rijn bevaren. Het waren de Noormannen, die talrijke malen met hun drakenscheppen op de rivier verschenen. Zij plunderden Dorestad voor de laatste maal in 863, waarna de stad ook vrijwel uitgeteld was.

Wanneer begon deze Romeinse Rijn, die in het verleden langs Zeist stroomde maar nu geheel uit het landschap verdwenen is, in verval te geraken? Dat tijdstip is moeilijk nauwkeurig aan te geven. Wel zijn er aanwijzingen waaruit we conclusies omtrent het langzame verval ervan kunnen trekken.

We weten vrijwel zeker dat de Rijn tussen Amerongen en Wijk bij Duurstede al voor het jaar 1100 was afgedamd, wat wijst op een toen al verminderd vermogen van de rivier. De afdamming was blijkbaar gebrekkig uitgevoerd, want + 1165 horen we de Graaf van Holland klagen dat hij, als gevolg van de lekkende dam, wateroverlast in zijn gebied kreeg.

Het is ook bekend dat het Langbroek al in 1126 in cultuur gebracht was. In dat jaar moest, volgens uitspraak van het Duitse Rijksgericht, Bisschop Godebald van Utrecht de broeklanden onder Amerongen, Doorn en Cothen teruggeven aan het Domkapittel te Utrecht. Het kapittel kreeg tevens van de Bisschop de tiend, de cijns en het gerecht van dit gebied, met uitzondering van de tienden, die aan de kerk van Amerongen behoorden. Daaruit blijkt dat deze streek, een deel van de bedding van de voormalige Romeinse Rijn, toen al ontgonnen was. Bovendien ontving de proost van de Dom van Bisschop Godebald de synodale rechten over genoemde broeklanden en tevens over die van Werkhoven en Zeist, "*adjacenti supradicte paludi ex eadem parte Rheni*". Blijkbaar waren de broeklanden onder Zeist dus ook al in cultuur gebracht of stond men op het punt ermee te beginnen. Het geschenk van de Bisschop aan de Domproost zou anders vrij waardeloos geweest zijn. 17).

Ten zuiden van de Bilt werd in diezelfde tijd de Abdij van Oostbroek gesticht. Deze Benedictijnerabdij kreeg in 1122: "totam paludem illam de Oistbroeck et terram adjacentum qui vulgari sermone appellatur vene". De monniken zullen in deze moerassige streek het gebied van de Abdij al snel met kaden omgeven hebben. Die kaden zijn de wegen, welke nu nog om het gebied liggen. Door dit Abdijbezit liep een zijtak van de Romeinse Rijn, waarvan het restant nu nog de Bisschopswetering vormt. Blijkbaar was deze zijtak $\pm$ 1120 ook al in verval; we kunnen ons niet voorstellen dat de monniken hun kaden door een waterloop van aanzienlijke omvang gelegd zullen hebben. In een rekening uit 1427 wordt gesproken over de "Seisteroever", waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen het "oever eynde" en het "neder eynde". 18). Met "oever eynde" bedoelt men hier het deel van de Zeisteroever ten N. van de tegenwoordige Kromme Rijn. Het "neder eynde" is het gedeelte van de Zeisteroever tussen de Tolakkerlaan en de Kerkhoogte van Zeist, waar blijkbaar in 1427 al geen belangrijk water meer langs stroomde. Al was de rivier dan ook al lang in verval, toch moet hij nog in de 17e eeuw-wellicht maar af en toe-water gevoerd hebben. Tijdens het graven van een sleuf voor de Zeister riolering vond men in 1954 bij het postkantoor aan de Dorpsstraat het profiel van de oude rivierbedding terug. Deze bedding reikte daar tot de Dorpsstraat, die door een kleine beschoeiing van 17e eeuwse dakpannen tegen het water beschermd was. 19).

In recente tijd zijn de laatste restanten van de rivierbedding met stadsvuil opgevuld. Oudere Zeistenaren zullen zich herinneren dat de trouwkoetsjes van stalhouderij van Arkel tenslotte hun rustplaats vonden op het terrein waar nu het scholencomplex van de Broedergemeente staat.

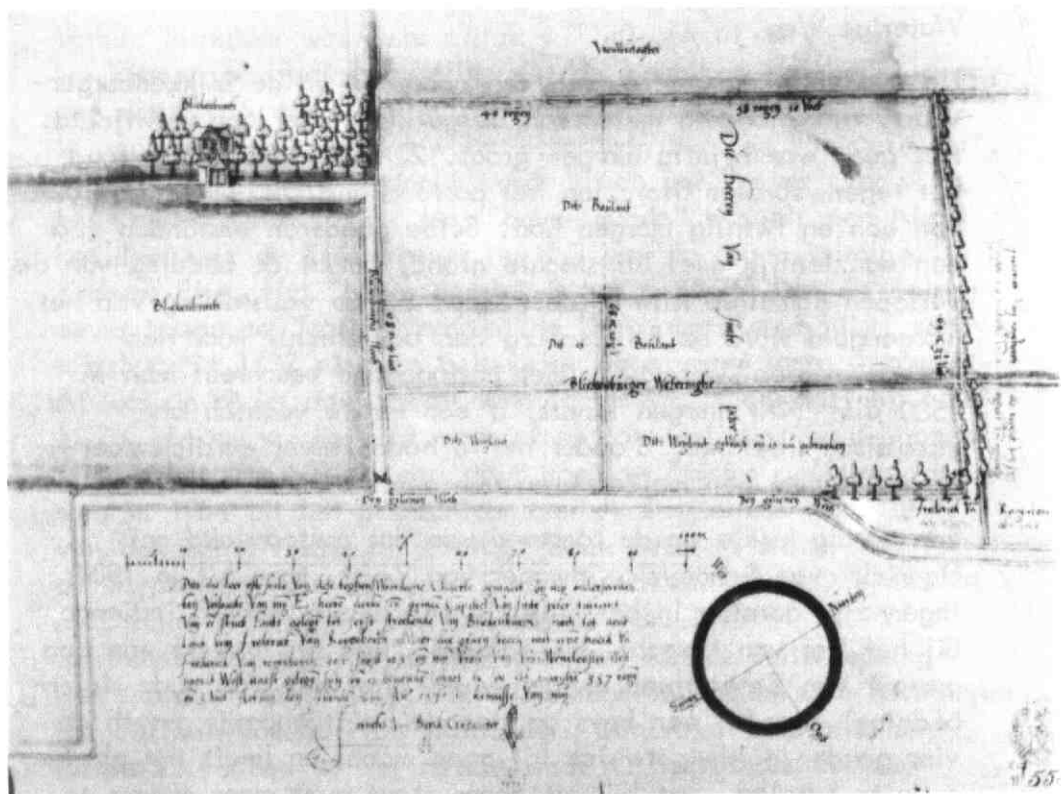
Voor een goed begrip van de situatie in vroeger tijd moeten we enkele namen noemen in de directe omgeving van het Schoonoord-terrein. Tussen dit terrein en de Kerkhoogte lag, aan beide zijden van de Dorpsstraat, het goed "de Zeisterstraat".

"Het werd voor de eerste maal genoemd in 1368 en had een oppervlakte van 96 morgen. Een klein deel van dit goed lag als een smalle strook langs de Schoonoordzijde van de Dorpsstraat; het grootste deel ervan bevond zich aan de andere kant van de weg. Die smalle strook werd begrensd door twee goederen: de oude Blikkenburg en de "papelijke prove", het land van de pastoor van Zeist. Deze twee goederen strekten zich tesamen uit van de Blikkenburgerlaan tot aan de Waterige Weg.

De oude Blikkenburg lag iets ten noorden van de Blikkenburgervaart, ruim honderd meter van de gelijknamige laan verwijderd. Het goed was twintig morgen groot. 20). Daarnaast, dus rond het tegenwoordige Slot, lag het pastoorsland dat een oppervlakte van een en twintig morgen had. Beide goederen bestonden voor een aanzienlijk deel uit slechte grond, omdat de bedding van de verlopen Romeinse Rijn er door liep. Bij de vaststelling van het morgengeld werd de Blikkenburg dan ook slechts voor tien "goede mergen" gerekend. Het pastoorsland beschreef men in 1580 als: "XXI mergen landts, d' een helfte veenich oft morassisch weylandt, d'ander helfte hooch saver eerdich zaetlandt, tsamen aen malcanderen aen een stuck, . . ."21).

Een aardig kijkje op de toestand van dat pastoorsland gaf Henrick van Schaeyck, inwoner van Zeist, toen hij in 1534 tegen zijn aanslag in het huisgeld een bezwaarschrift indiende bij het Hof van Utrecht. Hij schreef: "hoe hij bruyckt van den pastoor van Zeyst thien mergen vueil bies lant, (de oude rivierbedding), daer hij een huys op staende heeft ende is geseth op vier gouden gulden, twelck hij geen macht en heeft the gheven ende te betalen, zoe hij opt voers. Lant nyet meer weyen en can dan twe peerden ende twee koyen, daer hij ende zijn wijff off leven moeten". 22).

Naast het Schoonoordterrein, aan de Bunnikse zijde, bezat het kapittel van St-Pieter te Utrecht een stuk grond van 11 morgen en 4 hont (zie foto). Langs de Blikkenburgerlaan gelegen strekte dit land zich uit over het tegenwoordige weiland van de Bunsink en het aangrenzende kazerneterrein. 23).

Kaart uit 1571. Rechts boven het Schoonoordterrein, voormalig bezit van het Vrouwenklooster in de Bilt. Daaronder land van het Kapittel van St-Pieter te Utrecht. De linkerzijde van de kaart toont de oudst bekende afbeelding van het kasteel de Blikkenburch.

In het verleden stonden er drie ridderlijke behuizingen dichtbij het Schoonoordterrein. De reeds genoemde Blikkenburg, de ridderhofstad Kersbergen tegenover de Zeister Kerk en het Huys te Seyst. Dit laatste, een donjon of woontoren, bevond zich op de plaats van het tegenwoordige Slot.

Het Huys te Seyst was het oudste van de drie. Het werd tot in de 16e eeuw nog gerekend tot de ridderlijke behuizingen omdat het voldeed aan de eisen die de Staten van Utrecht aan zo'n gebouw stelden. Het moest bewoond zijn en verdedigbaar, zodat: "een lantman daer bij wonende in sijnen noot daer toevlucht toe hebben mocht". 24).

Het terrein van Schoonoord behoorde al in de 14e eeuw tot de bezittingen van het Vrouwenklooster, een afsplitsing van de nabij gelegen Benedictijner monnikenabdij van Oostbroek. Dit Vrouwenklooster stond op de plaats van het tegenwoordige K.N.M.I. in de Bilt.

Dat genoemd Vrouwenklooster het Schoonoordterrein in bezit had kunnen we afleiden uit de begrenzingen van de reeds genoemde Blikkenburg en van de Zeisterstraat. Zo lezen we in een oorkonde van 22 november 1368 dat Vrederic van Zulen beleend werd met: "dat hus ende hofstede gheheyten Blikenborch mit 20 mergen lands daer die nonnen van Vrouwen-cloester boven naest ghelant sijn en die papelic provende tot Zeyst ende Scorrenbosch beneden." . 25).

De "papelic provende ende Scorrenbosch" lagen naast elkaar langs de Waterige Weg, waarbij het eerste, zoals reeds vermeld, rond het Slot gezocht moest worden en Scorrenbosch tussen het Slot en de Kerkhoogte lag. 26). Het land van de "nonnen van Vrouwenklooster" moet dan aan de andere kant van de Blikkenburg te vinden zijn, en wel op het Schoonoordterrein. 27).

In een oorkonde van 20 mei 1473 krijgen we een duidelijke beschrijving van de ligging van het goed de Zeisterstraat, : "streckende oestwaert in de ghemeen wildernisse, (heide en heetvelt, bestemd voor algemeen gebruik), ende dair westwaert

naist ghelegen is die papelike proven tot Zeyst ende Jacob van Zulen van Blikkenborch ende zutwairt dat convente van Vrouwenkloester ende noirtwert Frederick van Rijnesse ende Gheertruyt Wessels nacomelingen". 28).

Van de genoemde familie van Rijnesse van Rijnauwen weten we dat zij op 27 juli 1418 het goed "Kersberch" tegenover de Kerk van Zeist gekocht hadden. 29). "Zutwairt dat convente van Vrouwenkloester" moet dan betrekking hebben op het terrein van Schoonoord.

Uit het bovenstaande valt af te leiden dat het bezit van Vrouwenklooster, het Schoonoordterrein dus, gerekend vanaf de Driebergse Weg de zuidelijke begrenzing vormde van het goed de Zeisterstraat en ten dele van de Blikkenburg.

Berekenen we de afmetingen aan de hand van de reeds genoemde en hierbij afgedrukte kaart van bezit van St-Pieter uit 1571, dan kunnen we daaruit opmaken dat het Schoonoordterrein, alias "de Preeckstoel", zich over een breedte van ongeveer 300 m langs de Blikkenburgerlaan heeft uitgestrekt. Immers de lengte van de Blikkenburgerlaan, van de Driebergse Weg tot aan de manege, (bij "Den gruenen Wech"), is ongeveer 570 m. Daarvan eiste het land van St-Pieter 68 roe 4 voet of 260 m op, zodat er voor het Schoonoordterrein nog ruim 300 m restte.

Het Vrouwenklooster was in deze omgeving zeer gegoed. Reeds in de 15e eeuw bezat het klooster een vrijwel aaneengesloten grondgebied van meer dan 200 morgen tussen de Driebergse Weg en de Kromme Rijn, aan de oostzijde begrensd door de Bunsinklaan. Het Schoonoordterrein maakte er deel van uit. Waarschijnlijk vormde de Hof Stoetweghen aan de Tiendweg het centrum van dit grote complex landerijen, terwijl de Bunsinklaan zelf ook aan het klooster behoorde. We lezen tenminste in het Manuaal van de goederen van Vrouwenklooster over 1632: "Daem Cornelisz. voort gebruijck van de Bauwinge van Stoetwegen groot ICXII mergen lants de somme van drie hondert

gulden, (jaarlijks pacht), ende dat hij gehouden blijft de steech van de hey aff tot aen Stoetwech toe alle jaer neven Cornelis Everts ende anderen behoorlyck de maecken ende uuyt de Schouwe te houden". 30).

Het Vrouwenklooster droeg blijkbaar de verantwoordelijkheid voor deze weg en dwong zijn pachters om die te onderhouden. Overigens profiteerden deze pachters daar zelf ook van. Zij zullen de "steech" gebruikt hebben als "drift" om hun schapen naar de heide te brengen en om de daar gestoken plaggen te transporteren.

Deze "steech van de hey aff", de tegenwoordige Bunsinklaan, wordt op de topografische kaart van 1848 nog de Stoetweger dijk genoemd.

Opvallend is dat de Middeleeuwer met namen als de Molensteech, de Blikkenburgersteech, de steech van de hey aff veel beter het naar de hoge gronden "stijgende" karakter van deze wegen typeerde dan de moderne mens, die meent ze met laan of weg aan te moeten duiden.

Op 9 oktober 1311 kocht het Vrouwenklooster "Eykenebosck". Dat is het tegenwoordige Molenbos, gelegen tussen de Arnhemse Bovenweg en de Driebergse Weg. 31). Bovendien ontdekken we in een pachtcontract van 27 november 1368 dat het klooster ook bezat: "een stuc lands gheheten Hedeweghen, daerbij (= bij Eykenebosck) ghelegghen". 32).

Met het kopen van "Eykenebosck" overtrad het Vrouwenklooster de regels. Het was aan kloosters verboden om door koop eigendom van land te verwerven. Vaak werd zo'n koop dan ook gemaskeerd door een "giftbrief", waarin de vermomde koop dikwijls duidelijk te lezen staat. De aankoop van "Eykenebosck" geschiedde openlijk, en blijkbaar was dat voor kloosters al gewoonte geworden. Bladeren we het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht door dan constateren we dat de Abdij Oostbroek in deze tijd, even openlijk, vier aanzienlijke aankopen van land doet.

Gezien het grote grondbezit van Vrouwenklooster in de omgeving van het Schoonoordterrein wordt ons nu het belang duidelijk van een merkwaardige schenking aan genoemd klooster. Als zijn dochter Petronella in het klooster wordt opgenomen geeft Godefridus de Zeyst, bewoner van de donjon het Huys te Seyst, als "dos" aan het Vrouwenklooster: "Aquaductum meum, qui vulgo en weteringe dicitur, in quem curtis dictarum sanctimonialium, quae Stotweghe dicitur, aquas suas ducit in Renum". Godfried gaf dus als "bruidsschat" voor zijn dochter de in zijn bezit zijnde Stoetwegse wetering, waardoor de hof Stoetwegen zijn water op de Rijn loosde.

We vrezen dat het klooster ook hier de regels overtrad.

Nog in het begin van de 13e eeuw had Paus Alexander III, daarin gevolgd door Innocentius III, zich fel gekeerd tegen de toenemende gewoonte der kloosters om bij intrede een "dos" te vragen.

Eerstgenoemde sprak in dit verband zelfs van een doodzonde. Toch gingen de kloosters ermee door al werd, door een pseudogiftbrief de "dos" nogal eens als een "vrijwillige" en dus toegestane gift voorgesteld. Dat is zeer waarschijnlijk ook het geval bij deze oorkonde van 28 mei 1279. 33).

Met het oog op het belang voor de afwatering van het uitgestrekte grondbezit van Vrouwenklooster kunnen we ons indenken dat de priorin nogal in haar schik geweest zal zijn met deze "schenking".

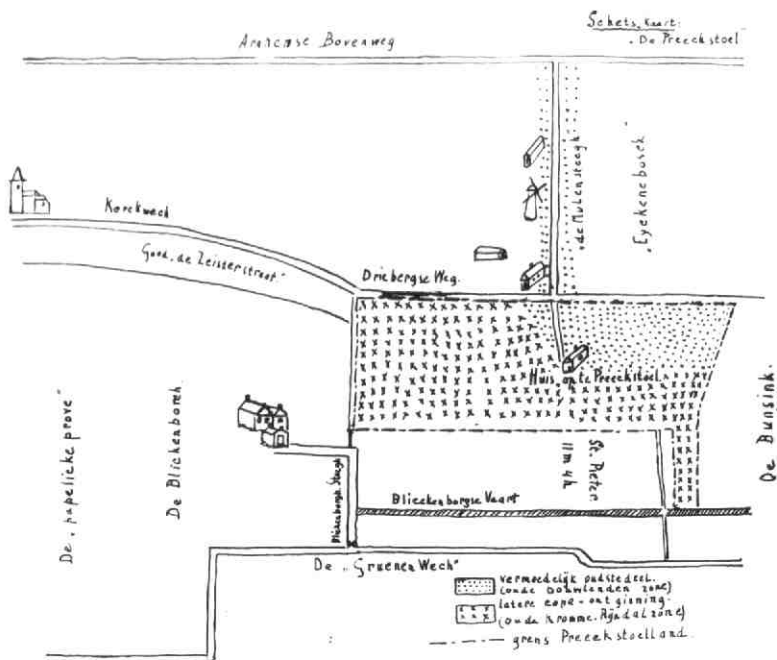
We willen nu een poging doen te achterhalen wat de Middeleeuwen er toe bracht om het Schoonoordterrein de naam van "de Preeckstoel" te geven.

Daarbij dienen we in het oog te houden dat de Middeleeuwse mens steeds in de natuur is en een scherpe blik heeft voor variaties in vorm, hoogte, grondsoorten, begroeiing e.d. van de bodem. En die bodem speelt in zijn leven een grote rol; zijn economisch bestaan hangt er vrijwel geheel van af.

Willen we de Middeleeuwer kunnen volgen bij zijn naamgeving dan zullen we het landschap moeten bekijken zoals de vroegere bewoners zulks deden. En dat is vaak nog mogelijk; het oude patroon van het landschap is in veel gevallen nog te herkennen. "The stability of the settlement pattern is very great" schreef Mitchell. 34).

Aan tal van oude namen merken we dat de Middeleeuwer een vaak wonderbaarlijke handigheid demonstreert bij het zien van een vlak, ook onder moeilijke omstandigheden, om dan zijn waarneming door een realistische en beeldende uitdrukking weer te geven.

De naam "de Preeckstoel" duidt niet op het boerenhuis zelf. We leiden dit o.a. af uit rekeningen voor reparaties aan het vervallen gebouw in 1634. 35). In die rekeningen wordt gesproken over: het alsnu weder opgehoude huys opte Preeckstoel", en over: "het vervallen huys staende opte Preeckstoel". Was de naam van het boerenhuis zelf "de Preeckstoel" geweest, dan had (zie schetskaart) men de woorden: "op te" weggelaten.

Wijst de naam dan wellicht op een merkwaardig gevormde heuvel, met een boerderij er op? We betwijfelen dit. In een testament uit 1817 wordt gesproken over: "Een hofsteede met twee morgen zoo Bosh als Bouwland, genaamd den Preeckstoel, gelegen onder Zeijst, aan de Steeg, tegenover de molen". 36). We krijgen hieruit de indruk dat onze voorouders blijkbaar de toegangsweg naar de boerderij als een deel van de Molensteech zagen. Nu stond in vroeger tijd de boerderij "Opte Preeckstoel" op de plaats van de schoolkantine en de toegangsweg erheen lag in het verlengde van de huidige Molenweg. Dat hier voor de Middeleeuwer sprake was van één steeg is dus zeer wel mogelijk. We hopen hieronder deze situatie nader toe te lichten en aan te tonen dat er ter plaatse al zeer vroeg één steeg geweest kan zijn; wellicht al in de 9e eeuw. Waarbij we dienen te bedenken dat de Driebergse Weg in overoude tijd hoogstens een eenvoudig pad was.

De (Molen) steech had zijn naam gekregen omdat hij, net als de andere "steechen", in oostwaartse richting opliep naar de hoge gronden van de Heuvelrug. Maar de Middeleeuwer zou hem deze naam beslist niet gegeven hebben als de weg ook in westwaartse - dus tegenovergestelde - richting omhoog gelopen had naar een heuvel met de Preeckstoel erop. De vindingrijkheid van de Middeleeuwer in het aanschouwelijk benamen was daarvoor te groot. Hij moet iets meer typerends op het oog gehad hebben.

Dan ligt het voor de hand om de oorsprong van de naam te zoeken in de vorm van het bij de boerderij behorend land. In deze richting willen we proberen om de oplossing van ons probleem te vinden.

De situering van het boerderijterrein wordt duidelijk aangegeven in een charter van 17 februari 1699. 37). Daarbij werd Willem Adriaan van Nassau, heer van Odijk en bouwer van het huidige Slot, eigenaar van: "een hofstede, genaemt van oude tijden de Predikstoel, gelegen in desen Gerechte van Stoetwegen, met berg en schuur, groot één ende twintig mergen, soo wey - als bouwlandt, streckende van het Heetveldt op tot inde Zeyster-

vaart, daar het Convent van 't Vrouwe Clooster boven ende de Blickenburchsesteeg beneden naast gelegen is". Gebruik makend van de tegenwoordige namen strekte "de Predikstoel" zich dus vanaf de Arnhemse Bovenweg met een smalle strook land langs de Molenweg uit tot de Driebergse Weg. Aan de oostzijde van die weg lag het grootste gedeelte van het land, begrensd door de Blickenburgerlaan, door het terrein van het T.N.O. en de Bunsink, ('t Vrouwe Clooster boven) en aan de westzijde door het weiland van de Bunsink.

Op één plaats - we zullen later pogen na te gaan waar dat was - reikte het land tot de Blickenburgervaart.

De plaats van de boerderij is ons bekend dank zij een kaart van landmeter J.G. Praalder uit 1770. Het huis blijkt gestaan te hebben op het Schoonoordterrein, ± 170 m verwijderd van de Driebergse Weg. De toegangsweg naar de boerderij begon aan de Driebergse Weg en liep in het verlengde van de Molenweg.38).

Het boven omschreven cultuurland van de Preeckstoel bestond waarschijnlijk uit twee gedeelten van zeer verschillende ouderdom. Het oudste deel werd gevormd door de strook land langs de Molenweg, met op het eigenlijke Schoonoordterrein een klein stuk land aan de Zeister- en een groter stuk aan de Driebergse kant van de toegangsweg naar de latere boerderij.

Dit gebied lag in de oude bouwlandenzone en het kan dus, gezien de ouderdom van de "villa Seist", reeds in de 9e eeuw in gebruik geweest zijn. In die tijd stond er nog geen boerderij op. In de bronnen omtrent de betaling van tins en stroyelgeld zien we immers steeds genoemd: "die elff hoeven tot Zeyst", en, als aparte post tussen anderen in, "die Moelensteech tot Zeyst". Dit wijst op het ontbreken van een hofstede; deze zou anders bij "die hoeven tot Zeyst" gerekend zijn met weglating van de post omtrent "die Moelensteech".

Zodra dit gebied in cultuur gebracht werd moet er een "steech" geweest zijn, beginnend op het Schoonoordterrein en eindigend bij het heetveldt aan de Arnhemse Bovenweg. Deze "steech",

de latere Molenweg, was nodig voor het transport van de heideplaggen waarmee het land bemest werd en waarvoor de gebruiker van "die Moelensteeg" zijn stroyelgeld betaalde.

Het resterende en grootste stuk van de Preeckstoel bevond zich in de Oude Kromme-Rijndalzone. Daar lag dus, in de periode dat het oudste deel van de Preeckstoel reeds in gebruik was, de min of meer verlande bedding van de Romeinse Rijn. Deze bedding op het Schoonoordterrein werd vrijwel zeker in het kader van de cope-ontginning Stoetwegen mede in cultuur gebracht in de 12e eeuw. 39).

Vanaf dat moment had het terrein van de Preeckstoel ongeveer de omvang die het hierboven genoemde charter van 17 februari 1699 aangaf. Het was toen, met zijn oppervlakte van ruim 20 morgen, groot genoeg om een boerengezin te onderhouden. Vermoedelijk zal het Vrouwenklooster hier dan ook kort na de ontginning een boerderij gebouwd hebben. In die tijd kon ook de naam de Preeckstoel voor het eerst gebruikt worden. Daarover zo dadelijk meer. 40).

De grens van de cope-ontginning Stoetwegen - en dus ook die van het gelijknamige gerecht - werd ongeveer gevormd door de Brugakker in het W., de oude Hakswetering en het verlengde daarvan tot de Odiijker Brug in het Z., terwijl de O. grens bestond uit een rechte lijn langs de zeer oude "Odiijker Steegh", nu de Zeisterweg.

De N. grens had een onregelmatig verloop. Van het eindpunt van de "Odiijker Steegh" volgde hij de Driebergse Weg tot de "Blikkenburghse Steegh", liep over korte afstand langs die steeg, om dan afbuigend de N. en de W. grens van de oude Blikkenburgh te volgen en zo de Waterige Weg te bereiken. Aan de overzijde van die weg werd de grens van ontginning en gerecht gesloten door de oude "Coppeldick", de tegenwoordige Godfried van Seystlaan.

Dit betekent dat het grootste gedeelte van het land van de Preeckstoel gelegen was binnen het gerecht Stoetwegen. Maar de Molensteech bleef in het gerecht dat de Bisschop van Utrecht "in eigen boezem", dus voor zichzelf gehouden had. Op het feit dat het complex landerijen van de Preeckstoel in twee gerechten gelegen was komen we hieronder terug. Het vormt een belangrijk punt bij onze poging de naam ervan te verklaren.

De in de bronnen vermelde oppervlakte van het Preeckstoelland wisselt nogal eens en varieert van 20 tot 24 morgen. Uit de beschikbare gegevens krijgen we de indruk dat de boer van de Preeckstoel vier eeuwen lang voor zijn bedrijf constant de beschikking had over ruim 20 morgen land.

We zagen dat het Vrouwenklooster al in 1368 het gehele terrein in bezit had. De grootte van het boerderijcomplex toentertijd is niet bekend, maar zal zeker niet minder zijn geweest dan de boven aangegeven 20 morgen. We zitten in die tijd midden in de meest ernstige agrarische depressie die West-Europa ooit gekend heeft. De graanprijzen zijn laag. De boer moet, naast datgene wat zijn gezin nodig had, van zijn bedrijf een zo groot mogelijk marktoverschot zien te halen om aan zijn pacht- en belastingverplichtingen te kunnen voldoen. Vermindering van zijn bedrijfs-grootte zou hem dit onmogelijk maken.

In het Manuaal van het morgengeld over 1460 en in dat over 1470 komen we in Stoetwegen tweemaal een bezit van Vrouwenklooster tegen, groot 24 morgen. Vrij zeker gaat het bij één van deze posten om de Preeckstoel. In beide bronnen wordt voor hetzelfde klooster ook een post van 112 morgen vermeld, die alleen maar betrekking kan hebben op de Hof Stoetwegen. 41). Vreemd genoeg ontbreken in de Manualen van het morgengeld over 1501 en 1511 zowel de Preeckstoel als de Hof Stoetwegen. Terwijl beide boerenbedrijven toch in het bezit van Vrouwenklooster waren gebleven.

In de Rekening van de rentmeester van Vrouwenklooster over 1594 zien we dat Cornelis Andriesz. $21\frac{1}{2}$ morgen land van het klooster in pacht had. In 1596 pachtte hij daarvan nog 18 morgen, terwijl de resterende $3\frac{1}{2}$ morgen overgedaan werd aan Peter Gerritsz., pachter van de Hof Stoetwegen. 42). We zullen hieronder zien dat de genoemde $21\frac{1}{2}$ morgen het terrein van de Preeckstoel vormden.

Het Manuaal van de goederen van Vrouwenklooster over 1632 vermeldt: "Rutger Aelbertszoen nasaet van Gerrit Evertszoen voort gebruijck van een hoffstede, bauwinge mette Huijsinge ende getimmer daerop staende, van oudts genaemt die Preeckstoel, met XXIII mergen lants daeraen behoorende". 43).

Over het scharter van 17 februari 1699 spraken we reeds. Willem Adriaan van Nassau kocht daarbij de Preeckstoel, groot 21 morgen. Pachtster van de Preeckstoel was toen o.a. de weduwe van Cornelis Hendricksen van Vulpen. Laatstgenoemde, voormalig pachter van de boerderij, komt in het Manuaal van het oud-schildgeld over 1685 maar éénmaal voor en blijkt dan aangeslagen voor hetzelfde land, waarvan in 1600 bovengenoemde Cornelis Andriesz. pachter was.

Aangezien deze pachter ook maar één stuk land van Vrouwenklooster in gebruik had moet zijn $21\frac{1}{2}$ morgen dus de Preeckstoel geweest zijn. 44).

Slecht financier als hij was moest de Heer van Zeist op 26 maart 1718 de Preeckstoel, nu 20 morgen groot, gebruiken als onderpand voor een lening. 45).

We krijgen uit het bovenvermelde sterk de indruk dat het boerenbedrijf de Preeckstoel van de 14e tot de 18e eeuw vrijwel dezelfde oppervlakte land in gebruik had. Een verschijnsel dat we bij opvallend veel pachtcontracten uit die periode constateren.

En dat was uit economische overwegingen niet alleen begrijpelijk, maar zelfs noodzakelijk.

Een boerenbedrijf was in de genoemde periode-vooral in het eerste deel ervan - uiterst kwetsbaar. Met zijn monocultuur van louter granen rustte het op een nauwe, soms griezelig wankelende basis.

Het bedrijf kon alleen overeind blijven als er een optimale verhouding bestond tussen de samenstellende delen ervan: de oppervlakte bouwland, het aantal trekdieren en ander vee voor tractie en mestproductie, het beschikbare graasland voor het vee en het aantal bewoners van de hoeve. In de bedrijfsvoering was vrijwel geen speelruimte; iedere afwijking van de optimale verhouding had een grote weerslag op het rendement van het bedrijf. De zaaizaadfactor was laag. De verhouding tussen het ingezaaide koren en de latere oogstopbrengst bedroeg ongeveer 1 op 3, zodat 1/3 van het bouwlandareaal gereserveerd moest worden voor de productie van zaaikoren voor het volgend jaar. Er bleef zo weinig over voor menselijke consumptie, aangezien er een voldoende overschot naar de markt moest om aan geld voor pacht en belastingen te komen. Iedere eter te veel vormde een bedreiging voor het voortbestaan van het bedrijf.

Uitbreiding van het areaal bouwland eiste meer trekdieren en meer vee voor mestproductie. Verkreëg men de vergroting van de oppervlakte bouwland door het in cultuur brengen van wilde gronden dan waren die niet meer als graasland voor het vee beschikbaar. Bovendien kampten de boeren in deze streek bij zo'n ontginning met een extra moeilijkheid. Op de zandgronden in Zeist werd als landbouwstelsel de durende roggebouw met plaggenbemesting uitgeoefend. Bij dit systeem werd het bouwland bemest met de humus van de niet in cultuur gebrachte gronden. Daartoe stak men plaggen. Afhankelijk van de soort en de kwaliteit van de plaggen had een Stichtse hoeve van 16 morgen bouwland per jaar de plaggen van ongeveer 12 morgen woeste grond nodig. Aangezien de omlooptijd van de heide - de periode nodig voor herstel - 7 tot 10 jaar was, betekende dit dat zo'n Stichtse hoeve de beschikking moest hebben over rond 100 morgen heide.

Een enorme aanslag dus op de wilde gronden. Geen wonder dat men elkaar daar nogal eens voor de voeten liep. Reeds in 1348 maakten de Proost van Maarsbergen en Everard van Scoenoorde ruzie over het plaggen in de buurtschap Tuil bij Doorn. En nog in 1592 stelden de inwoners van Soest vast dat "d'ingesetenen des kerspels Seyst merckelijck gefrustreert sijn geweest in haere gerechticheijt van de heij ende heetberch".

De samenstellende delen van de boerenhoeve waren dus sterk vervlochten en van elkaar afhankelijk. Een eenmaal bestaande bedrijfsgrootte kon maar moeilijk gewijzigd worden. En dat bleef zo tot de 18e eeuw. Eerst dan worden de voorwaarden voor het landbouwbedrijf gunstiger, omdat kennis en technische hulpmiddelen zich uitbreidden en er tal van andere producten verbouwd konden worden.

Galis merkte reeds op dat er in de Manualen van het oudschildgeld over 1540, 1600 en 1685 voor Vrouwenklooster een post van 9 morgen genoemd wordt. De pachters ervan waren resp. Gerrit Aartss. (1540), Cornelis Andriess. en Peter Gerritss. (1600), en Cornelis Hendricksen van Vulpen (1685). 46).

We toonden hierboven aan dat deze post inderdaad de Preeckstoel betrof.

Gezien de vermelde grootte van 9 morgen vraagt Galis zich af of het gebied van de Preeckstoel toen e.v. gesplitst was uitgegeven. We betwijfelen dit.

Met het oog op de boven besproken kwetsbare bedrijfsvoering achten we splitsing van het bedrijf onwaarschijnlijk. En dat zeker in de periode van 1550-1650. Er was toen een grote agrarische hausse, waarbij de graanprijzen opliepen tot een veelvoud van de normaal geldende. In zo'n situatie splitst een boer zijn bedrijf niet, maar tracht er juist meer land bij te krijgen. Van Gerrit Aartss. en Cornelis Andriess. weten wij dat zij inderdaad extra land pachtten, o.a. van de pastoor en de kerk te Zeist en van Jan van Wael, eigenaar van het goed de Zeisterstraat.

Maar ons grootste bezwaar betreft het afleiden van de bedrijfs-grootte uit de Manualen van het oudschildgeld. Genoemde lijsten zijn daarvoor o.i. vrijwel onbruikbaar; in ieder geval veel minder geschikt dan de oudere Manualen van het morgengeld. We willen dit wat nader toelichten.

Oorspronkelijk werd, ten behoeve van de "generale middelen", het door ieder gewest te betalen aandeel omgeslagen over de verschillende dorpen. Vanouds was ieder dorp op een aantal morgentalen, (aantal belastbare morgens lands) gesteld. De lijsten daarvan, de Manualen van het morgengeld, kloppen, behoudens de correctie van slecht land tot een lager getal "goede mergen" en de altijd voorkomende knoeierijen van eigenaren, vrij aardig met het werkelijk aanwezige aantal morgens land.

Toen er later naast de grondeigendom ook andere kapitalen ontstonden werd het onbillijk om alleen naar de morgentalen te laten contribueren.

Het belastbaar vermogen van de dorpen werd daarna gesteld op schildtalen; d.i. de hoeveelheid schilden (écu d'or, munteenheid) welke het vermogen bedroeg. Door schatmeesters werden de ingezetenen aangeslagen. Maar veel goed bleef buiten die aanslag. De geestelijke instituten en de adel trachtten hun gehele bezit vrij te houden, terwijl poorters dat ook probeerden voor hun buiten de eigen stad gelegen goed. Er ontstond een chaos.

Karel V wist daarin, bij plakkaat van 6 juli 1515, wat orde te scheppen.

De geestelijke instituten zouden niet vrij zijn van de betaling van het oudschildgeld voor door hen gebruikt ongeamortiseerd goed, terwijl ze binnen drie maanden moesten overleggen:

"hare brieven van admortisatie die sij hebben van onsen voorders ende van ons, als van den bisschop van Utrecht ende van sijnen voorsaten, op peyne, indien sij des in gebreecke waren, dat dieselve goederen na den voorsz. tijdt gehouden sullen wesen onvrij, als niet geadmortiseert".

De kloosters bleven dus vrijgesteld van het oudschildgeld voor hun geamortiseerd gebied. Voor de adel gold dit alleen voor het leengoed, terwijl de vrijdom van poorters voor buiten hun stadsgebied gelegen goed werd vernietigd. Grondslag voor de belastingheffing zou zijn de "bruyckwaer", de huurwaarde van het land. Maar "uytghedaen dijkgelt, sluysgelt" en enkele andere oude plaatselijke lasten, "die men schuldisch is op te mergentale omme te slaen".

De uitwerking van bovengenoemde voorschriften ontdekken we in de Manualen van het oudschildgeld.

De Blikkenburch werd niet aangeslagen voor zijn 20 morgen leengoed, maar wel voor de overige landerijen die tot het riddergoed behoorden.

Vrouwenklooster werd voor de Preeckstoel, groot ruim 20 morgen, aangeslagen voor 9 morgen, terwijl het klooster voor de 112 morgen grote Hof Stoetwegen maar belasting over 100 morgen verschuldigd was. Van het land dat Jan Lambertss. van Vrouwenklooster pachtte werd belasting geheven over 36 morgen; we weten echter dat deze pachter ruim 90 morgen kloosterland onder de ploeg had.

Van het Brandolysklooster (Abraham Dole klooster) of wel "het Convent van die Susteren van de Elffduysent meechden" weten we dat het dichtbij de Odijsker Steegh ongeveer 100 morgen land bezat. Maar in de lijsten van het Oudschildgeld werd dit bezit gesteld op 63 morgen.

Het klooster Windesheim bij Zwolle, eigenaar van de hofstede de Brakel, kreeg een heffing in het oudschildgeld over 24 morgen. Maar zijn pachter, Dirck Claess., zegt in een request: "dat hij gebruyckt ontrent vijffich mergen lants mit huys ende hoffstede daerop staende, toebehoorende 't cloester tot Windeshem bij Zwol". Dirck Claess. betaalde daarvoor aan het klooster $65\frac{1}{2}$ gouden gulden pacht. Het klooster werd echter maar aangeslagen over 34 gouden gulden, zijnde de "bruyckwaer" van de belastingplichtige 24 morgen.

Adel en kloosters hadden in deze omgeving blijkbaar nogal wat vrijgesteld goed in bezit. En dat land werd niet opgenomen in de Manualen van het oudschildgeld.

De bepaling omtrent buitenstads gelegen goed van poorters werd blijkbaar niet uitgevoerd, terwijl pachters van de Keizer zelf er helemaal goed afkwamen. We lezen tenminste in de rekening over het oudschildgeld van 1542: "Onder Zeyst wordt gebruyct thuyt behoiende tot Amersfoort etc. ende is voor die een helft vrij. Ende noch wort gebruyct bij 's keyzers pachters, 't welck heel vrij is". 47).

Gezien de grote hoeveelheid land die niet contribueerde in het oudschildgeld en dus niet in de Manualen daarvan werd opgenomen achten we deze lijsten minder bruikbaar voor het bepalen van de bedrijfsgrootte der boerderijen.

Oudere historische bronnen van deze aard dienen trouwens steeds kritisch bekeken te worden. De verleiding en de gelegenheid om vooral bij belastingopgaven te "smokkelen" was groot. Het controle-apparaat werkte, tenzij men ruzie met zijn burens had, maar weinig effectief.

De schrijver vestigde er indertijd al de aandacht op dat de boekhouding van de kloosters vaak slordig en conservatief was. 48). Ten einde controle te verhinderen vertikten de kloosterlingen het soms zelfs om zorgvuldig te administreren. De verslagen van de visiterende bisschoppen in de Middeleeuwen spraken telkens weer over deze slordigheden en knoeierijen. En de tijdgenoot stak er de draak mee. Van Chaucers priorin uit de Canterbury Tales zei men ook al: "en ik vrees dat zij er dikwijls aan probeerde te ontsnappen rekening en verantwoording af te leggen voor de jaarlijkse inkomsten en uitgaven".

Het waren trouwens niet alleen de bisschoppen die mopperden. In 1536 klaagde de in geldnood verkerende Cameraar van het Hoogheemraadschap Lekdijk Bovendams over wanbetaling in Zeist: "mitz die meenichte van den gheestelicken, edelen ende anderen overhoeven ende verzwegen morgenthallen hebbende".

Ook in het kader van dit artikel kwamen we weer zulke slordigheden tegen.

Vergelijken we de Rekeningen van de rentmeester van Vrouwenklooster over 1594/1596 dan zien we daarin diverse, soms nogal grove "verschrijvingen". Zo staat er genoteerd voor land in Stoetwegen:

1594. Willem Dircksz. gebruyck XC mergen lants jaerlicx 67g.10st.

1596	"	"	"	XI	"	"	"	135g.5 mud
								rogge.
								een vet lam.
								10 kapoenen

Nu kan, als gevolg van de toen bestaan agrarische hausse, de pacht wel iets hoger zijn geworden, maar de enorme stijging in bovenstaande post is onmogelijk.

In dezelfde rekening staat ook: "Noch werden hier tot laste van de rendante als in de voergaende reeckeninghe vergeten ende van Willem Dircksz. ontfangen gebracht 2 mudden rogge."

Waarschijnlijk heeft de pachter, gemaand om zijn vermeend in gebreke blijven, fors opgespeeld waarna de Rentmeester de rekening alsnog bijwerkte. 49).

Merkwaardig sprong men ook om met de grootte van het reeds genoemde, naast het Schoonoordterrein gelegen land van St-Pieter. Van 1367-1371 werd dit land, groot 11 morgen 4 hont, verpacht aan Jacobus Daker. In 1433 pachtte Albertus Spiker ditzelfde land, nu groot 12 morgen. Maar in 1438 lezen we in de Rekening van de Kleine Kamer van St-Pieter: "Item Albertus Spiker quondam, nunc Everardus Spiker eius filius tenetur de XI jugeribus terrarum et quatuor hont". 50). Zoon Everardus nam de pacht over, maar in diens pachtcontract stond dat het land 11 m. 4 h. groot was. Blijkbaar wist de administrateur van St-Pieter toen niet meer waar hij aan toe was en om het klooster niet te benadelen werd in alle volgende pachtcontracten vermeld dat het land 12 morgen 4 hont besloeg. Tot landmeter Cornelis van Berck in 1571 het betrokken stuk land opmat en tot de conclusie kwam dat het een oppervlakte had van 11 morgen 337 roe 5 voet, dus bijna 11 morgen 4 hont. Wel tekende de betrokken landmeter de windroos op zijn kaart verkeerd in.

Dat een groot klooster in onze omgeving zijn eigen boekhouding niet vertrouwde, maar daarbij wel te goeder trouw wilde blijven, zien we in een oorkonde van 2 october 1347. 51). Het kapittel van St-Jan te Utrecht gaf daarbij in erfpacht aan zijn deken Henric van Loenresloot vier morgen "opter Coppel de Coppelwech (= tegenwoordige Godfried van Seystlaan) an die wester side".

De oorkonde eindigde met de woorden: "Ende waer oec dat yemant quame mit beteren betoghe van brieven, die voer dese tiit ghegheven waren, ende daer wi mit reden niet tighen segghen en mochten, so ware dese tieghenwoordighe brief quit ende doet gheliic of hi niet ghegheven en ware".

Bovenstaande voorbeelden maken duidelijk dat we met de nogal wisselende oppervlakteopgaven van de Preeckstoel ook wat voorzichtig dienen te zijn. We menen echter in de buurt te blijven als we die oppervlakte op ongeveer 23 morgen houden.

We zagen reeds dat het Preeckstoelcomplex uit twee delen bestond. Het ene deel, het kleinste, lag ten N. van de Driebergse Weg, langs de Molensteech. Het grootste deel, het Schoonoordterrein met omgeving, bevond zich ten Z. van de Driebergse Weg. Het eerstgenoemde gedeelte lag in het Gerecht van de Bisschop, het tweede hoorde onder het Gerecht Stoetwegen. Dit had tot gevolg dat beide delen bestuursrechtelijk en maatschappelijk geheel los van elkaar stonden.

De eigenaar van een gerecht, meestal vertegenwoordigd door zijn schout, oefende in dat gerecht de lagere rechtspraak uit en had een allesoverheersende invloed op het dagelijks leven van de inwoners ervan. Alle voor hen belangrijke zaken als bede, tiend, heervart, rechtspraak, onderlinge betrekkingen der inwoners, rechten betreffende onroerend goed werden binnen het gerecht geregeld. En wel volgens de voor dat gerecht geldende regels, die voor ieder gerecht verschillend waren. De gezichtskring van de middeleeuwse plattelanders beperkte zich vrijwel volkomen tot de grenzen van zijn eigen gerecht.

Alle zaken de Molensteech betreffend werden voorgelegd aan en afgehandeld door Schout, landgenoten en buren van het Bisschoppelijk gerecht. Dit college bestond dus uit de plaatsvervanger van de Bisschop, bijgestaan door enkele, meest uitwonende eigenaren van grond en enkele gebruikers van grond binnen het Gerecht van de Bisschop. Terwijl alle zaken die het andere deel van de boerderij betroffen geregeld werden door schout, landgenoten en buren van het Gerecht Stoetwegen.

De Molensteech functioneerde in alle opzichten alleen in het Gerecht van de Bisschop. Zoals het eigenlijke Schoonoordterrein alleen functioneerde in het Gerecht Stoetwegen.

Als gevolg van de grote rol die het gerecht speelde in het dagelijks leven van de Middeleeuwer, -een rol die vergeleken zou kunnen worden met die welke de stad en zijn bestuurder ten opzichte van de poorter vervulde -hebben de ingezetenen van Zeist steeds de Molensteech en de eigenlijke Preeckstoel als twee los van elkaar staande stukken land gezien. Het feit dat beide delen vaak dezelfde gebruiker hadden deed daar niets aan af.

De handelingen van het college van schout, landgenoten en buren, kortweg het gerecht genoemd, waren officieel en hadden volledige rechtskracht. De oorkonden waarin hun beslissingen werden neergelegd waren vrijwel allemaal identiek. Ze begonnen met: "Alle dengenen die desen brief zellen zien of horen lezen doe ick verstaen Jacop van Zulen van Blikkenberg, scout tot Seist in ons liefs heren gerecht van Utrecht, dat voir mij ende voir die lantgenoeten ende buere die hyrnae bescreven staen quam int gerechte".

En ze eindigen: "In kennisse der waerheit so heb ick Jacop van Zulen van Blikkenborch, scout voirs, desen brieff besegelt mit minen segell van des gerechts wegen ende mi zelve, ende mede over die lantgenoiten ende buere voirscreven om hore bede will.

Ende wij lantgenoeten ende buere voirscreven oirconden ende tugen dit onder des scouten zegell voirs., ende hebben hem gebeden desen brief mede over onss te besegelen mit zinen zegele, want wij hyr over ende aen waren dair dit gesciede gelijck hyrvoir bescreven staet". (begin en eind van een charter van 4 sept. 1479, waarbij Johan van Rinesse Janss. vijf morgen land aan de Coppeldijk overdroeg aan het Minderbroederklooster te Utrecht).

Boven zagen we reeds dat Vrouwenklooster in 1368 het Schoon-oordterrein in bezit had. Dat dit klooster toen ook al de Molensteech, als deel van de Preeckstoel, verworven had is wel waarschijnlijk, maar bij gebrek aan gegevens niet na te gaan. Indien de post van 24 morgen voor Vrouwenklooster in het Manuaal van het morgengeld over 1460 inderdaad op de Preeckstoel slaat dan behoorde toen de Molensteech, gezien de aangeduide oppervlakte, met zekerheid tot het grondgebied van genoemde boerderij. Al schijnt de boer in die tijd de Molensteech niet zelf gebruikt te hebben. We lezen in een akte van 19 juni 1461 dat de Bisschop in hoger beroep een rechtszaak besliste tussen: "Gerit van Zuylen van Blikenborch op d'een, en Souden van Rijn ende Ave sijnre huesvrouwe op d'ander sijden, roerende van vier mergen lants gehieten die Molenstege mitter wyntmolen, molenhuys ende alle getymmert dat dairop staet, mit allen sijnen toebehoeren, gelegen in onse kerspel ende gerichte van Seyst". 52). Deze akte maakt het waarschijnlijk dat een van de twee twistende partijen toen de Molensteeg in gebruik had en geeft de zekerheid dat het betrokken land in het gerecht van de Bisschop gelegen was.

Korte tijd later blijkt het Regulierenklooster te Utrecht de gebruiksrechten van de Molensteech te hebben.

Op 9 maart 1559 zien we dat de schout van Utrecht aan schout en gerecht van Zeist vergunt "omme alhier bynnen Utrecht daerover te staen", dat "Gerit Hubertss., moelenaer, zeecker overgyfte ende vestenisse doen zel heer Coenraet Gerritss. van de vrijen eygendom van zeeckere huysinge ende getimmer, mitten bomgaert daerop staende, gelegen tot Zeyst bij den

moelen, daer Gerrit voors. nu ter tijt selven op woent ende gebruyct". 53).

Uit de redactie van de oorkonde ontdekken we opnieuw dat de Molensteech lag in het (voormalig) gerecht, van de Bisschop, terwijl ook hier Gerrit Hubertss. blijkbaar geen bemoeienis met de rest van de Preeckstoel had. Dat laatste was eveneens het geval met Joost Stoet te Harmelen, die op 30 juli 1781 van de Vrijvrouwe van Zeist huurde: "de molen en vier morgen land op de Preeckstoel, achter het elzenbosje".

Het feit dat de grondeigendom van zowel de Molensteech als die van het Schoonoordterrein beiden aan het Vrouwenklooster toebehoorden en beide stukken meestal dezelfde gebruiker hadden kan de spraakmakende gemeente ertoe gebracht hebben beide stukken tesamen als de Preeckstoel aan te duiden.

In wezen was de band tussen beide delen zo los, dat o.i. de Molensteech geen rol gespeeld heeft bij de vroege naamgeving van de "eigenlijke Preeckstoel".

Hiervan uitgaand dienen we voor de uiteindelijke verklaring van de naam "de Preeckstoel" gebruik te maken van een charter van 18 december 1745, van de reeds genoemde kaart omtrent bezit van het kapittel van St-Pieter uit 1571 en moeten we tenslotte een blik slaan op de luchtfoto of de topografische kaart van het terrein tot aan de Bunsinklaan.

Bij bovengenoemd charter transporteerde Willem Adriaan van Nassau aan de nieuwe Heer van Zeist, Cornelis Schellinger de boerderij de Preeckstoel met 10 morgen land, grenzende ten noordoosten aan de Arnhemse Bovenweg, ten noordwesten aan de Molensteech en ten zuidwesten aan de Blikkenborchsevaart. 54). Dit was dus de oostelijke helft van de boerderij, en wel het gedeelte aan de Driebergse kant van de Molensteech en van de toegangsweg naar de hofstede.

We vermeldde reeds dat het gedeelte langs de Molensteech 4 à 5 morgen groot was. Als dit land aan beide zijden van de Molensteech lag dan werd bij dit transport het oostelijk deel overgedragen, met een oppervlakte van 2 à 3 morgen.

Van de getransporteerde 10 morgen lag dus ruim 7 morgen ten Z. van de Driebergse Weg, op het Schoonoordterrein, met een uitlopende strook tot aan de Blikkenburgervaart.

Een blik op de kaart van 1571 toont aan dat die uitlopende strook pas aan het eind van het land van St-Pieter aansluiting kon vinden op het eigenlijke terrein van de Preeckstoel. Het kapittel verpachtte dit land reeds in 1367; het heeft dus blijkbaar van oudsher al naast de Preeckstoel gelegen.

Gemeten vanuit de Blikkenburgerlaan was het land van St-Pieter 98 roe of 370 m diep. Het huis "op te Preeckstoel" en de toegangsweg erheen waren 250 m verwijderd van de Blikkenburgerlaan. Terwijl we al weten dat de breedte van het land van Vrouwenklooster, gemeten tussen de Driebergse Weg en het land van St-Pieter, 300 m was.

Wil de achterste grens van het Preeckstoelland gelijk komen met de achterkant van het land van St-Pieter dan is daarvoor, ten oosten van de toegangsweg, een oppervlakte land nodig van $120 \times 300 \text{ m}^2$ ofwel ruim vier morgen. Voor het op de Blikkenburgervaart aansluitende stuk land van de Preeckstoel resteerde dan nog goed drie morgen of ongeveer 27000 m^2 . Aangezien de afstand van de Driebergse Weg tot de Blikkenburgervaart ongeveer 470 m is kan dit aansluitende stuk dus maar nauwelijks 60 m breed geweest zijn.

Bekijken we de luchtfoto (e.v. topografische kaart) van dit gebied dan zien we dat de percelering van het terrein is aangepast aan het beloop van de Bunsinklaan. De smalle strook land naar de Blikkenburgervaart, het klankbord van de Preeckstoel, zal eerst licht gebogen naar beneden gelopen hebben om zich dan in een rechte lijn voort te zetten tot aan de genoemde vaart.

De schetstekening geeft er een beeld van.

Houdt men in het oog dat de Molensteek zeer waarschijnlijk geen invloed op de naamgeving van de Preeckstoel heeft gehad, en let men op de plaats van de boerderij in het geheel, dan kan men zich voorstellen dat de Middeleeuwer sprak van:

"Het huys op te Preeckstoel". Te meer als men bedenkt dat het huis vlakbij de oude Rijnbedding gelegen was en er dus, zeker in de eerste tijd, aan de Bunnikse zijde veel laaggelegen open weiland vóór lag. De naam kan dan ook ontstaan zijn kort na de ontginning van Stoetwegen, die we op ongeveer 1200 stelden.

Het is mogelijk dat de gebruikte getallen niet alle exact juist zijn, en dat het "klankbord" wat verder oostwaarts lag of iets meer of minder breed was. Maar dat heeft geen invloed op de eigenlijke bewijsvoering bij de verklaring van de naam.

We hopen hiermee deze typische naam van "de Preeckstoel" wat dichter bij zijn verklaring gebracht te hebben. Er zijn nog steeds veel veldnamen onbegrijpelijk, maar ze hebben toch allen een geschiedenis die op vroeger bestaande feiten berust.

Het kloosterbezit de Preeckstoel kwam na de Hervorming onder beheer van de Staten van Utrecht. De rentmeester van de Ridder-schap verkocht namens de Staten het goed in 1699 aan Willem Adriaan van Nassau, de eerste Vrijheer van Zeist uit dit geslacht. De derde, ook Willem Adriaan genaamd, droeg de Preeckstoel in 1745 over aan de nieuwe Vrijheer van Zeist, de Amsterdamse koopman Cornelis Schellinger. Vanaf die tijd werd het terrein, voor een gedeelte bos en voor de rest bouw- en weiland, steeds in kleinere percelen verpacht. In 1768 kocht de Vrijvrouwe van Zeist, Maria Agnes, burggravin en gravin van Dohna, Zinzendorff en Pottendorff "een huis en hofstede met 2 morgen land, geheten de Predikstoel, met enig land daaraan grenzend.

In het testament van Johannes van Laer, heer van Zeist, staat in 1817 vermeld: "Een hofsteede met twee morgen zoo Bosch als Bouwland, genaamd den Preekstoel, gelegen onder Zeyst, aan de Steeg, tegenover de molen. Drie Kampen Weiland, groot ruim acht morgen, gelegen onder Zeyst, aan de Hofstede, genaamd de Predikstoel."

Het grote agrarisch bedrijf "de Preeckstoel, gedreven door één gezin, was toen al lang verdwenen. In het veilingboekje omtrent de verkoop van het bezit van wijlen Johannes van Laer uit 1818

staat als een der percelen beschreven: "Een Huizinge onder een Dak, in vijf Wooningen verdeeld, genaamd den Predikstoel, met deszelfs Tuinen en Moesland, strekkende van het Voetpad van den Bunzing tot de Eike Wal, tusschen de Bouwlanden van den Bunzing en de Predikstoel gelegen". Met andere werd dit perceel gekocht door Mr. Otto van Romondt. Hij liet het boerenhuis afbreken en bouwde op het terrein zijn fraaie buitenverblijf "Schoonoord". 55).

D.R. Klotwijk.

Bronnen.

1. Charter Van de Poll-stichting te Zeist. Inventaris van de handschriften, Goed de Zeisterstraat no. 8.
2. K.W. Galis, De boerderij "De Preekstoel". Bulletin v.d. Poll-stichting.
2e jaargang no. 2, blz. 21.
3. D.R. Klootwijk. "Rijngrensverdediging in Romeinse tijd".
Tussen Rijn en Lek, 10e jaargang no. 4. 1976.
4. Het Kromme-Rijnlandschap. Verslag van het Kromme-Rijnproject 1970-1974. bl. 20 e.v. Natuur en Milieu no. 4.
5. Zie 4.
6. K.J. Hoeksema. "Natuurlijke Homogenisatie van het Bodem-profiel".
Boor en Spade 6, 1953.
7. C.H. Edelman. "Oudheidkundige resultaten van Bodemkartering"
Boor en Spade 4, 1951.
8. D.R. Klootwijk. "De Zeisteroever in de Middeleeuwen".
Tussen Rijn en Lek, 6e jaargang/1972. no. 2 en 3.
"Voormalige Rijnarmen te Zeist"
Tussen Rijn en Lek, 9e jaargang/1975. no. 1.
"Rijngrensverdediging in Romeinse tijd". Zie 3.
9. H. von Petrikovits. Das Römische Rheinland.
10. Zie 7.
11. W.J. van Tent. Excavations along the Limes. Berichten R.O.B.
jaargang 23/1973. bl. 127.
12. Kartering L7. Stichting Bodemkartering. Wageningen.
13. J.Ph. de Monte verLoren. "De geschiedenis van de Zeister Dorpsstraat."
Lezing van de Poll-stichting, 20 mei 1953. In druk verschenen.

14. Zie 8. "De Zeisteroever in de Middeleeuwen."
15. Inv. Archief Kapittel van St-Pieter te Utrecht, no. 557.
16. Zie 14.
17. Inv. Archief der Bisschoppen van Utrecht, no. 43 fol. 50 verso.
18. Gem. Archief Utrecht. Inv. I, no. 647.
19. Bericht H. Martin, van de Poll-stichting, Zeist.
20. Stichtse hoeve is 16 morgen. 1 morgen is 6 hont;
1 hont is 100 roe.
1 morgen is 0,87 ha.
21. Inv. Archief Staten van Utrecht, no. 938 fol. 160 verso.
22. Cat. Rechterlijke Archieven, no. 130. Rijksarch. Utrecht.
23. Inv. Archief van het Kapittel van St-Pieter te Utrecht, no. 555.
24. Archief Staten van Utrecht, no. 118.
25. Inv. Archief der Bisschoppen van Utrecht, no. 109xx.
26. Zie 14.
27. Zie 14.
28. Inv. Archief Gem. Utrecht, I no. 687 sub. 21.
29. v.d. Poll-stichting Zeist. Inv. van de Handschriften,
Huis Kersbergen, no. 1.
30. Inv. Archieven de kleine Kapittelen en Kloosters, no. 1143x.
31. Inv. Archieven der kleine Kapittelen en Kloosters, no. 1192.
32. Idem, no. 1166.
33. Oorkondenboek Sticht Utrecht, IV, no. 2004.
34. J.B. Mitchell. Historical Geography bl. 84.

35. Zie 2, bl. 24.
36. Zie 2, bl. 27.
37. Zie 2, bl. 25.
38. Zie schetskaart.
39. H.v.d. Linden. De Cope.
40. Zie 4 Kaart Landschapszones, bl. 51.
41. Inv.Archief der Staten van Utrecht, no. 48 en no. 49.
42. Inv. Archieven der kleine Kapittelen en Kloosters, no.1144.
43. Idem , no. 1143.
44. Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist.v.d. Poll-stichting.
Deel II, bl. 256.
45. Zie 2, bl. 25.
46. Zie 2, bl. 23.
47. Zie 44, bl. 49.
48. D.R. Klootwijk. "Economische en financiële aspecten van de
Middeleeuwse landkloosters in West-Europa."
Lezing afd.Zeeland van St.-Augustinus. Goes, mei 1954.
(stencil).
49. Zie 42.
50. Inv. Archief Kapittel van St-Pieter te Utrecht, no. 167.
51. Inv. Archief Kapittel van St-Jan te Utrecht, no. 169 fol.27.
52. Inv. Archief der Bisschoppen van Utrecht, no. 202 fol.26 verso
53. Inv. Archief der Gem.Utrecht, I no. 709.
54. Zie 2, bl. 27.
55. Idem e.v.

De betekenis van de Utrechtse Heuvelrug en Veluwezoom bij de verdediging van de Rijn grens in de Romeinse tijd.

Naar aanleiding van mijn artikel "Rijngrensverdediging in Romeinse tijd (1) schreef D.R. Klootwijk een uitvoerig artikel "Rijngrensverdediging in Romeinse tijd" (2).

Hij merkt hierin op: "We vrezen eerder dat de Romeinen meer ongemak dan plezier van de Heuvelrug hadden. Dit zwaar beboste en weinig overzichtelijke gebied was zeer aantrekkelijk voor de Germaanse strijdwijze, maar de Romeinse soldaten hielden er niet van "en even verder op pagina 17: "Maar dan moet ook het gat Vechten-Nijmegen, strategisch van groot belang en voortdurend bedreigd door invallen uit het O. van ons land minstens zo sterk verdedigd zijn geweest als de sector Vechten".

Wat dit laatste betreft ben ik het geheel eens met D.R. Klootwijk. De sector Vechten-Duitse grens zal zeker zwaar verdedigd zijn geweest. Toch vinden we oostelijk van Vechten veel minder militaire nederzettingen dan in het gebied Vechten-Katwijk. Mijns inziens waren er oostelijk van Vechten minder militaire nederzettingen nodig omdat men vanaf de Utrechtse Heuvelrug-Veluwezoom niet alleen uitkeek over de Betuwe maar blijkbaar instaat was te communiceren met de in dit gebied gelegen militaire steunpunten waaronder de belangrijke legerplaats Nijmegen. Als natuurvolk in staat waren en zijn om zelfs in schijnbaar ondoordringbare oerwouden berichten door te geven (trommels, vuur en rooksignalen) dan moet het toch ook voor de Romeinen mogelijk zijn geweest vanaf het hoge voorterrein (Heuvelrug-Veluwezoom) diverse militaire steunpunten te berichten omtrent de vijandige troepenbewegingen.

(1) Drs. H.J.M. Thiadens: Rijngrensverdediging in Romeinse tijd: In: Tussen Rijn en Lek 10e jaargang nr. 1 p. 11

(2) D.R. Klootwijk: Nogmaals "Rijngrensverdediging in Romeinse tijd"; In Tussen Rijn en Lek 10e jaargang nr 4 nov. 1976 p.1 e.v.

Westelijk van Vechten tot de kust liggen de militaire steunpunten dicht bijeen.

Hier bevinden wij ons dan ook in een vlak gebied. De limes-weg volgde de bochten van de rivier. Via deze weg berichten doorgeven zal wel niet altijd snel genoeg zijn om het gevaar tijdig te keren. Een aantal wachttorens op niet te grote afstand van elkaar was blijkbaar in dit vlakke gebied nodig om berichten over te seinen. Men kan toch bepaalde signalen afspreken om elkaar te hulp te snellen.

Ik ben dan ook van mening, dat de Utrechtse Heuvelrug-Veluwezooom wel degelijk van zeer groot belang is geweest ter verdediging van de Rijn grens.

Dit gebied behoorde tot het voorterrein. Als men dit ontvolkte dan is het duidelijk, dat we ook niet vreemd moeten opkijken, dat we op de Tabula Peutingeriana noordelijk van de Rijn geen wegen of militaire posten vinden aangegeven. Het was om zo te zeggen dienstgeheim. De burgerbevolking had er niets te zoeken. Juist oostelijk van Vechten nadert de Heuvelrug-Veluwezooom de Rijn en worden de militaire nederzettingen langs de Rijn schaarser. Vestingen aanleggen ten Noorden van de Rijn zie ik niet als een strategische misser. Vandaar uit kon men immers het achterland waarschuwen. Denken we deze "seinstations" weg dan wordt het geringe aantal militaire nederzettingen oostelijk van Vechten raadselachtig. De dam, die Drusus plaatste om daardoor de Rijn meer water te bezorgen blijft hoe dan ook zinvol. Vanuit Nijmegen kan men de Veluwezooom zien liggen. Een teken vanaf deze hoge gebieden kan het legioen in Nijmegen in beweging brengen.

Vanaf de Grebbeberg kan men Kesteren waarschuwen etc. Een onderzoek naar de communicatiemiddelen in de Romeinse tijd lijkt mij nuttig om een beter inzicht te krijgen in de Rijn grensverdediging.

